

1970'ler Türkiye'sinde Dinde Reform Tartışmaları: Nesil Dergisi Çevresi Örneği¹

Yrd. Doç. İbrahim Hakkı İnal*
Muhammed Nurullah Alagöz*

Özet

Batılılaşma cereyanı karşısında, İslam Dünyasında olduğu gibi ülkemizde de, tecdit ve ıslah hareketleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de, hem geleneksel eğitim almış hem de ilahiyat fakültelerini bitirmiş akademisyen tarafından çıkarılan Nesil Dergisi etrafında oluşan gruptur. İbn Teymiyye, İbn Kayyim gibi modern öncesi dönemde ve Afgani-Abduh gibi modern dönemde yaşamış şahsiyetlerden de etkilenen bu grubun bidat, içtihat, taklit ve telif gibi konulardaki fikirleri sadece akademik çevrede tartışılmakla kalmamış, toplumsal kesimde de yankı bulmuş ve tartışmalar yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tecdit, İslah, Nesil Dergisi, İçtihat, Hayrettin Karaman

Abstract

The Circle of Nesil Dergisi is one of these groups, which is founded by the leading Islamic scholars graduated both from madrasa and theology faculty. Influenced by the ideas of Ibn Taymiyya and Ibn Qayyim on the one hand, al-Afghani and Abduh on the other, writers of the Nesil defended the ideas of the necessity of *ijtihad* and *talfiq* and criticized *taqlid* and superstitions. These ideas caused hot debates not only in academic circles but also in the religious circles. Severe criticism were levied towards the members of the circle. The ideas of Hayrettin Karaman, Bekir Topaloglu,

¹ Bu makale, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne Haziran 2016'da sunulan "Türkiye'de Dinde Reform Tartışmaları: Nesil Dergisi Çevresi Örneği" isimli Y. Lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, ibrahim.inal@omu.edu.tr.

* DİB, Vâiz.

Saim Yeprem, Tayyar Altıkulac and others were vehemently criticised by the major Sunni groups, especially by the Suleymancılar and Isıkçılar, in their periodicals and newspapers. Besides, Ahmed Davutoğlu, Necip Fazıl Kısakurek and Sadrettin Yüksel are some of the fierce opponents of the The Circle of Nesil.

Key Words: Reform, Tajdid, İslah, Nesil, Legal Interpretation, Hayreddin Karaman

Giriş

İslam dünyasında modernist akımlar ve dinde reform tartışmaları, mevcut dini akımlar ile ilgili olarak, popüler düzeyde ve akademik seviyede, gerek ülkemizde gerekse oryantalistlerce ortaya konulmuş olan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Esposito, Keddie, A. Badawi, Tarık Ramadan, Bobby Sayyid batıdaki isimlerin önde gelenlerindedir. Ülkemizde konunun ele alınışı üzümlere ifade etmek gerekir ki akademisyenler tarafından ele alındığı durumlarda bile karşıt görüşte olanları ilzam etme gayesi taşıdığı görülmektedir. Osmanlı Devleti toprak kaybetmeye, İslam Ülkeleri Batılı sömürge devletlerinin eline geçmeye başladığında Müslümanlar, İslam âlimleri ve aydınlar bir şeylerin yanlış gittiğini, bir yerlerde hata yapılmış olduğunu dillendirmeye başladılar. Bu durum akabinde doğal olarak suçlu aramayı getirdi. Onlara göre, suç İslam'da olmadığına göre Müslümanlarda ve doğal olarak bu “çöküşü” hazırlayanlarda olmalıydı. Böyle bir bakış açısı tahmin edilebileceği gibi tarihi suçlamayı ve geleneksel olanla hesaplaşmayı da beraberinde getirdi.

Diğer taraftan Batılılaşma, Batılı değerler karşısında ve teknoloji konusunda takınılması gereken tavrın ne olması gerektiği devasa bir problem olarak karşıda duruyordu. İslam toplumlarında cari kurumsal yapılar mevcut durumun daha da kötüye gitmesini engellemede yetersiz kalıyordu ve dolayısıyla teşhis ve tedavi noktasında bir şeyler yapılması gerekiyordu. Tarihte benzer durumlarla karşılaşmış ve üstesinden gelinmişti. Şimdi de benzer şeyler yapılabilir ve içinde bulunulan durumun üstesinden gelinebilirdi. Tarihte yapılan ihya, ıslah ve tecdit idi. Zaten Hz. Peygamber bir hadislerinde her asrın başında bir müceddidin geleceğinden bahsetmiş¹ ve bu yüzden İmam-ı Rabbani *müceddid-i elf-i sâni* olarak isimlendirilmişti.

Bu sebeplerdir ki Batılı terminoloji kullanılarak söylendiğinde reform kelimesi, “deforme olan bir şey yok ki reforme edilsin” anlayışıyla

¹ “Şüphesiz ki Allah her devirde bu ümmete dini durumunu yenileyen birisini gönderecektir.” Ebu Davut, Melâhim, 1, No: 4291.

reddedilmekte fakat yeniden toparlanmayı öze dönüşü hatırlatan ve geleneğin de yabancı olmadığı ıslah, tecdit ve ihya gibi kavramlar tercih edilmekteydi. Öze dönüş, kaynaklara dönüş zaten bütün dinlerdeki benzer hareketlerin temel argümanı idi. Bu nedenle dillendirilen temel düşünce, çöküşün öz kaynaklardan uzaklaşma neticesi ortaya çıktığı, öyle olduğu için de yeniden toparlanmanın kaynaklara, yani naslara dönmekle (*back to basics*) mümkün olacağı şeklindeydi. Bu az önce bahsettiğimiz gelenek içinde ortaya çıkmış bulunan kurumsal ve kavramsal birçok şeyin eleştirisini, reddini ya da tenkidini beraberinde getiriyordu. Bundan nasibini alanlar sadece tarikat yapılanmaları gibi kurumlar değildi. Mezhepler de ağır eleştiriye tabi tutuluyordu.

İslam dünyasında on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın ilk döneminde ortaya çıkan ıslah hareketleri –derece farkları olmakla beraber- bu temel etrafında şekillenmişlerdir. Mısırda Afgani, Abduh, Reşid Rıza, Hindistan’da Seyyid Ahmed Han¹, Kuzey Afrika’da Malik b.Nebi², İstanbul’da Mehmet Akif ana hatlarıyla benzer problemlere benzer yaklaşımlar sergiliyorlardı.

Abduh, geleneğe ağır eleştiriler yöneltirken, Mehmet Akif “Nazm-ı Celilin” sadece yaprağına bakarak geçtiğimizi ifade ederken hareket noktası aynıydı. Yaşanılan durumun ne Moğol istilası sonrası yaşanan kargaşaya, ne de haçlı seferleri sırasında yaşanan sıkıntılara benzemediğini gören ulema ve aydınlar özü itibariyle bunun bir *seyl-i huruşan* olduğunu düşünüyor ve en nihayetinde Batıların teknolojisini almakta bir mahzur olmadığını ve tabii ki ahlakının alınamayacağını ilan ediyorlardı. Kaldı ki teknolojinin arka planında bir zihniyetin olup olmadığını, modernitenin hangi özel şartların ürünü olarak ortaya çıktığını tahlil etmeye - yaşanılan travmaların zaruri koşullarından dolayı- ayıracak vakitleri yoktu. Çünkü Akif’in deyimiyle “elemleri bir yüreğin kârı” olamayacak kadar derindi.

Bu geçiş döneminde ortaya konulan alternatif çözüm önerileri de kalıcı olmaktan uzak olacaktı. Bazı araştırmacıların farklı üsluplarla dillendirdiği gibi, artık teolojiden ekonomiye, tarihten siyasete ve teknolojiye dair her şey mağlupların torunları bilinçaltına mahkûm olarak tartışılacaktı.

Ülkemiz özelinde konuşacak olursak, Cumhuriyet döneminde dinin tezahürleri, toplumsal alanda kısıtlanması, dini kurumlar ve pratikler alanında yaşanan engellemeler ve acı tecrübeler yukarıda bahsettiğimiz

¹ Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, İstanbul1997; Mustafa Öz, “Seyyid Ahmet Han”, *DİA*, II, 73, 75.

² Cezayirli fikir adamı. Ayrıntılı bilgi için Said Murad, “Malik b. Nebi”, *DİA*, XXVII, 513, 514.

manzarayla birleşince, çalışma konumuzu teşkil eden ve doğum tarihleri ve çocuklukları -yaklaşık olarak- ilk travmayı yaşayan nesli tanımaya, hatta onlardan ders almaya müsait bir ekibin neşrettiği *Nesil Dergisi* çevresinin nasıl bir miras devraldığı, hangi zihni ve duygusal kodlarla düşünce yapılarının oluştuğu tahmin edilebilir. Nesil Dergisi Çevresinin öncü şahsiyetlerinden Hayrettin Karaman ve Bekir Topaloğlu başta olmak üzere çalışma konumuzu teşkil eden din, tarih ve toplum algılarını bu çalışmamızda irdelemeye çalışacağımız kişiler 1930’larda doğmuş, bahsedilen bu ortamda üstelik de ilave başka sıkıntıları da ilk gençlik yıllarında tecrübe etmek durumunda kalmışlardır. Hal böyle olunca da, problemleri teşhis ve tedavi noktasında onları ve görüşlerini, Kevakibi, Seyyid Ahmed Han, Afgani, Abduh, R. Rıza çizgisini ve benzer görüşleri, farklı İslam coğrafyalarında savunanların zihniyet dünyasından bağımsız analiz edemeyiz.

Karaman ve arkadaşları çalışmamızda detaylıca ele alacağımız üzere gelenekte bir şeylerin yanlış gittiği, geleneğin kutsanmaması gerektiği temel argümanından hareket ediyor ve yeni bakış açılarıyla yeni şeyler söylemek lazım geldiğine inanıyorlardı. Bu sloganın en müşahhas göstergesi olarak Karaman, İslam Enstitüsü Öğretmenlik takdim tezinde *İçtihat*¹ konusunu çalışmış ve bu çalışmasını neşretmişti. Büyük tartışmaları beraberinde getiren bu kitap İslami camiada tepkilerle karşılanmış ve değişik cemaatlerin, gazete ve dergilerinde eleştiriye tabi tutulmuştur. İçtihat tartışmasının yansımaları Nesil Dergisinde yer aldığı şekliyle ve muhaliflerin yayınları taranmak suretiyle ele alınacaktır. Karaman ve arkadaşları yine eleştirilere maruz kalan başka şeylerle de uğraşmakta ve bu meyanda İbn Teymiyye, Afgani, Abduh, Şevkani, Şah Veliyulah ed-Dihleviden tercüme yapıyorlardı. Işıkçılar ve Süleymanlılar başta olmak üzere bu faaliyetlere şiddetli muhalefet gecikmemiştir. Ayrıca bu içtihat kapısının kapanmadığı ve eskiden verilen fetvaların yeniden gözden geçirilip yeni görüşler-içtihatlar ortaya konulması gerektiği prensibinden hareketle verilen fetvalar, ciddi tartışmalara hatta toplumsal kargaşalara yol açmıştır ki Ahmet Davutoğlu ile Karaman ekibi arasındaki resmi nikâh tartışması bu konunun en çarpıcı örneklerindedir. Diğer taraftan İbn Teymiyye’nin üç talak konusundaki görüşünün Karaman ve ekibi tarafından dillendirilip benimsenmesi de tartışmaya yol açan konulardandır.

Nesil Dergisi Çevresinin ana aktörler olarak Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Saim Yeprem, Süleyman Uludağ, Yaşar Nuri Öztürk, Yaşar Kandemir gibi İslam Enstitüsü hocalarından teşekkül ettiği görülür.

¹ Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İçtihat*, İstanbul 2009.

Dergide yazıları olmakla birlikte, yayın kurulunda ve daha sonraki süreçlerde faaliyetlerde, ilginç bir şekilde Ankara İlahiyat Fakültesinden bu ekipte –belki Hüseyin Atay istisna edilebilir- kimse yoktur. O dönemde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dışında ayrıca Erzurum’da İslami İlimler Fakültesi vardır ki onlardan da bu ekibe dâhil olan kişilerden fazlaca söz etmek pek mümkün değildir.

Nesil Dergisi’nde de görüleceği üzere gerektiği kadar üzerinde durulmayan en azından günümüzde irdelenmeyen bir diğer husus bu ekibin siyasal bağlantılarıdır. Her ne kadar 70’lerin başında bir yakınlık söz konusu ise de derginin çıktığı dönemde ve 80 sonrasında Milli Görüş çizgisiyle mesafeli duruş olduğu ve hatta aralarında kopukluk bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Benzer bir durum İran İslam Devrimi sırasında ve akabinde de görmek mümkündür. Dergi çevresi, gerek İslam Dünyasında gerekse ülkemizde söz konusu devrime karşı sergilenen tavırdan farklı olarak mesafeli durmayı tercih etmiştir.

Gerek Karaman gerekse diğer hocalar, modern tarzın yanında klasik tarzda da eğitim almış İslam Enstitüsü hocaları idiler. Akademik unvanları olmayan, Milli Eğitime bağlı “enstitü öğretmeni” olarak onlardan beklenen öğretmen, müftü ve vaiz yetiştirmeleriydi. Dolayısıyla bu ekip geleneksel olana vâkıf, yeni olan ne ise onu da anlamaya çalışan bir gruptu. Bu arada gözlerden kaçan bir husus, Karaman ve Topaloğlu hariç İstanbul İslam Enstitüsü hocalarının çoğunun aynı zamanda İstanbul Üniversitesinin değişik fakültelerinden mezun olmuş olmalarıdır ki bu sadece hukuk ile sınırlı kalmamış, felsefe ve sosyoloji bölümünü bitirenler de olmuştur. Tam da bu noktada anlaşılması zor bir husus olarak dikkat çekmek gerekir ki bu birikime rağmen İstanbul İslam Enstitüsü asistanları ile başlayan bu iki diplomalı kuşak beklenildiği ölçüde Batı kültürüne eleştirel yaklaşım yeni ufuklar açacak bir vizyon ortaya koyamamıştır. Aslında çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değinileceği üzere ıslah-tecdit adı altında yapılmaya çalışılan da birkaç toplumsal ya da ailevi problem konusunda fikhî tartışmalar başlatıp yeni fetvalar ortaya koymaktan, birkaç başka hususta gelenekten tevarüs edilen dini uygulamaların aslında bidat olduğuna dikkat çekmekten öte gidememiştir.

Üzerinde durulması gereken bir başka husus taklidin yerilmesi ve aklın yeniden ihya edilmesi gerektiğine yapılan vurgudur. Bu noktada Mûtezilî fikirleri tekrar canlandırmakla itham edilen Nesil çevresinin itikadî konularda sözcülüğünü B. Topaloğlu yapmaktaydı.

Dinde ıslah-tecdidin, reformla karıştırılmaması gerektiğini ısrarla vurgulayan Nesil Çevresinin bu meyanda gündeme getirdiği bir başka husus mezheplerin telfiki meselesidir. Karaman’ın bu konudaki görüşleri sadece

dergide ya da kitaplarında yayınlanmakla kalmamış seminerlerine katıldığı müftü ve vaiz kurslarında da dillendirilmiştir. Ayrıca o dönem İmam Hatip Lisesi kitaplarının sadece kelim fıkıh kitaplarının değil Arapça sarf nahiv ve metin kitaplarının da Karaman-Topaloğlu ikilisi tarafından yazıldığı, diğer taraftan (*Gönül Doktoru* gibi) popüler dini kitaplarıyla bilinen hadis hocası Kandemir'in de bu yazarlar arasında bulunduğunu hatırlamak bu ekibin etkisinin sadece İslam Enstitüsü çevrelerinde sınırlı olmadığını göstermektedir.

Nesil Çevresinin görüşlerinin etkisini anlamak ancak Süleymanlıların ve Işıkçılar Grubunun çıkardığı *Ufuk*, *Sabah* ve *Türkiye* gazeteleri ve yayınların incelenmesiyle mümkün olabilir. Ayrıca Enstitü hocalarından Ahmet Davutoğlu'nun hala bazı dini gruplar tarafından fotokopi halinde çoğaltılarak okunmaya devam eden *Din Tahripçileri* eseri¹ ve Şevket Eygi'nin yazıları ve sahibi bulunduğu *Bedir* Yayınlarında neşrine vesile olduğu tercüme ve telif eserler etkileri hala süren bu çevrenin görüşlerini ve karşıt görüşleri tahlil gayesiyle değerlendirilmelidir. Aslında Anadolu da bu görüşler ve tartışmaların nasıl makes bulduğunun müstakil çalışmalarda ele alınmasının konuyla ilgili tartışmalara katkıda bulunacağı aşikârdır. Günümüzde, İsmailağa Cemaati gibi bazı dini gruplarda, günümüz nesli tarafından tam da anlam verilemeyen bir tepkinin yani Nesil Çevresine mensup hocaları eleştirmeye ve hatta aleyhlerinde kolayca kampanya yapmaya elverişli bir halet-i ruhiyenin kökenleri, kanaatimizce buralarda aranmalıdır.

Reform tartışmaları ile sınırlı olan çalışmamızın sınırlılıkları dışında kalmakla beraber, öyle inanıyoruz ki bu çevrenin 80'lerde yaşadığı dönüşüm ve özellikle 90'larda Refah Partisi döneminde tekrar Milli Görüş çizgisiyle yakınlaşma ve sonraki dönemde alenen destek ve Altıkulaç örneğinde olduğu gibi doğrudan milletvekili olarak katılım, bir fikir çevresinin geçirdiği zihniyet kırılmalarını tahlil etmek isteyenler için ilginç sonuçlar ortaya koyacaktır.

1. Nesil Dergisi Kadrosu

Nesil Dergisi, Eylül 1976 ile Eylül 1980 tarihleri arasında yayınlanmış bir dergidir. Başta Ankara İlahiyat olmak üzere diğer İslam Enstitülerinden katkıda bulunan yazarlar olsa da, Nesil Çevresi ağırlıklı olarak İstanbul İslam Enstitüsü hocalarından oluşmaktadır. Hayreddin Karaman, Bekir Topaloğlu, Yaşar Nuri Öztürk, Yaşar Fersahoğlu, Ali Osman Koçkuzu, Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İsmail Lütfi Çakan,

¹ Ahmet Davutoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1997.

İsmail Karaçam, Saim Yeprem, Ahmet Kahraman, Muhammed Eroğlu, Yaşar Kandemir, Ahmet Gürtaş, Mehmet Erkal, Hayati Hökelekli, Tahir Köseoğlu gibi isimler derginin başlıca yazarlarıdır.¹ Derginin imtiyaz sahibi Mustafa Saim Yeprem olmakla birlikte *Nesil Vakfı* kurulduktan sonra dergi vakıf adına yayınlanmaya başlamıştır.² Kahir ekseriyeti İmam-Hatip okulu ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü kökenli araştırmacılar tarafından kaleme alınan derginin ilk sayısında çıkış amacını ve misyonunu ifade eden yazıda günümüzde muhtemelen anlam verilmekte zorlanılacak bir şekilde İmam Hatip ve Yüksek İslam Enstitülerine ayrı bir misyon yüklenildiği görülmektedir. Derginin misyonu sadedin de, takdim yazısında yer alan "...bütünüyle İslam'a ona ters düşmeyen milliyetçi düşünce ve hareketlere bağlı kalmayı, birleştirici olmayı ve grupların üstünde kalmayı taahhüd eder" ifadeleri dergi çevresinin duruşu bağlamında üzerinde ayrıca durulması gereken milliyetçilik konusu açısından önemlidir.³ İmam Hatip, Yüksek İslam Enstitüsü, İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinin, o dönem, bugün ifade ettiği akademik kurum olma hüviyetinden çok daha fazla bir anlam ifade ettiğini gözden önünde bulundurmamak icap eder.

2. Nesil Dergisi İçeriği ve 1970'ler Türkiye'sindeki Yeri

1970'li yılların ikinci yarısında yayın yapan *Nesil Dergisi* genel itibariyle İmam-Hatip okullarında yetişmiş ve İslam Enstitülerinin kurulmasıyla birlikte yüksek öğrenimlerini bu kurumlarda sürdüren yazar kadrosundan teşekkül eden ve genelde muhatap kitlesi imam-hatip okulu öğrencileri, mezunları ve öğretmenleri, yüksek İslam enstitüsü, İslami ilimler ve ilahiyat fakültesi öğrencileri ve hocaları, imam-hatip okullarından mezun olup imam-hatiplik vazifesi icra eden diyanet personelidir.⁴

1970'li yıllar bütün dünya Müslümanlarında heyecan/endişe uyandıran önemli olayların yaşandığı yıllardır. Hiç şüphesiz bu olaylardan biriside İran İslam Devrimi'dir. İslami camianın yakından takip ettiği, lehte yahut aleyhte görüşler serdettiği bu mesele hakkında yazar ve okuyucu kitlesinin neredeyse tamamı İslami kesimden oluşan Nesil dergisinde devrimin yapılmış olduğu 1 Şubat 1979 tarihli ve sonraki aylarda yayınlanan mecmualarda İran İslam Devrimiyle ilgili menfi yahut müspet yönde herhangi bir yazı, makale ya da haberin olmaması oldukça ilginçtir.

¹ Nesil Dergisi, Jenerik Sayfası, İstanbul: İrfan Matbaası I. Sayı, Ekim 1976, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Nesil_\(dergi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Nesil_(dergi)) (07.12.2015).

² [https://tr.wikipedia.org/wiki/Nesil_\(dergi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Nesil_(dergi)) (07.12.2015).

³ Nesil, "Çıkarken", *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1, Ekim 1976, s. 1,3.

⁴ Nesil Aylık Fikir Dergisi, *Çıkarken*, İstanbul: İrfan Matbaası, sayı, 1, s. 1,3. Yaşar Kandemir, "Nesil Köyde" *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 3, 1976, s. 34,36.

3. Nesil Dergisi Bağlamında Öne Çıkan Fikir/Anlayışlar

Nesil Dergisinde ele alınan konular aynı zamanda 70'ler Türkiye'sinde İslami camiada tartışılan konular anlamına da gelmektedir. Bir başka ifadeyle, Nesil Dergisinde ele alınan ve tartışmaya başlanan konular, bu konular hakkında dergi çevresinin hatalı tutum içinde olduğu kanaatiyle onlara eleştiriler yönelten dini grup ve cemaatlerin bu konularda neler düşündüğünü de anlamamıza da yardımcı olacaktır. Aşağıda, İçtihat, telifik, bidat gibi 20. yüzyılda neredeyse bütün fikir akımlarının bir şekilde üzerinde durduğu konuların fıkhi detaylarına girmekten ziyade, bu konular etrafında sürdürülmüş olan tartışmaların zihniyet analizi yapılmaya çalışılacaktır.

3.1. İçtihat

Bugün sıradan bir tez çalışmasının yayınlanmış versiyonu olarak defalarca baskısı yapılmış bir kitap olarak karşılansa da H. Karaman'ın Y. İslam Enstitüsü öğretimlik takdim tezi olan kitabı *İçtihat* muhtemelen Cumhuriyet döneminde tahmin edilenin çok üzerinde toplumsal tepkilere yol açmış nadir akademik çalışmalardan birisidir. Süleymancılar, Işıkçılar gibi dini grupların tepkisi bir yana, Ahmed Davutoğlu ve Necip Fazıl gibi birçok önde gelen âlim ve mütefekkir de yönelttikleri eleştiriler sayesinde bu kitabı fıkıh usulüne dair bir konuyu ele alan bir eser olmaktan çıkarmış dinde reform davasının manifestosu olarak algılanmasına vesile olmuşlardır. Karaman böyle bir çalışmada dikkat çekilmesi doğal hususlara işaret etmekte ve içtihadın uygulandığı dinamik bir dönemden mezheplerin kurumsallaşması süreci sonunda içtihat kapısının kapandığı algısının hâkim olduğu bir döneme nasıl geçildiği hususunu ve benzer noktaları ele almaktadır. Ona göre, “Doğrudan delillerden bir meselenin hükmünü çıkaramayan kimseler ise fetvasına uyacağı müftüye konunun hükmünü sorup amel etmeye yönlendirilirken mezheplerin teşekkülü bu durumu değiştirdi. Kitap ve sünnet delillerinin yerini imamların sözleri almaya başladı. İlimde, talimde, ifa ve kazada muayyen mezheplerin çerçevesi içinde kalındı. İmam Muhammed ve İmam Yusuf'un kitaplarında görüldüğü gibi hükümler delillerinden tecrit edilerek tedvin edildi. Tüm bu hususlar ise İçtihat, terbiye ve kültürün değişip zayıflamasının sebeplerindedir.”¹ Bu ifadeler, yukarıda da ifade edildiği üzere, ıslah ve tecdit hareketine mensup birçok kişi tarafından zaten daha önce de vurgulanmış şeylerdi.

¹ Karaman, *İslam Hukukunda İçtihat*, s. 167.

Kanaatimizce, Abdahun eserlerini tercüme etmiş ya da tercümeyle sadeleştirmiş olması, İbn Teymiye ve Şevkani gibi âlimlerin görüşlerini dillendirmesi sebebiyle zaten şimşekleri üzerine çekmiş bulunan Karaman'ın bizatihi bu konuyu müstakil bir çalışma konusu yapmış olması bile kendisine karşı bir kampanya yürütülmesi için yeter sebep teşkil etmiştir. Konunun popüler dini yayınlarda günümüzde bile hala polemik konusu yapılmaya devam ediyor olması söylediğimizi teyid eder mahiyettedir.

Dergiye ve özelde kendisine bu konu ile ilgili görüşleri dolayısıyla yöneltilen Karaman'a yöneltilen eleştirilere Karaman *Zaruri Bir Açıklama* başlığıyla kaleme aldığı yazısında şöyle cevap vermektedir:

“Hiçbir yerde yazılı ve sözlü olarak ben müctehidim demedim. Yaptığım ilmi çalışmada (İslam Hukukunda İctihat kitabımda) şunu ispat ettim: “İctihat dini bir vecibe, ictimai bir zarurettir. Her asırda kapısı açıktır. Bu kapıdan ancak ehliyetli olan girebilir. Müslümanlar bu ehliyetli kişiyi yetiştirmek için olanca güçleriyle çalışmaya dinen mecburdurlar.” Bu görüşü benimseyen yirmi iki alimin ismini saydım ki bunlar asırlar boyunca Müslümanların iftihar vesilesi olmuş büyük alimlerdir. “müctehid yetiştirmeye çalışalım” demek başka, “ben müctehidim” demek başkadır. Ben birincisini söyledim ve delilleriyle ispat ettim. Aksini söyleyenler şer’i delil getirmelidirler. İd DİA, ya göre İmam-ı Âzam’ı kabul etmez, müctehidlere karşı saygısızlık edermişiz. Böyle bir edepsizlikten Allah’a sığınırım. Asırlar boyu Müslümanların ilmi ve dini rehberi olmuş bu büyük kişilere, Allah’ın bu has kullarına, velilere saygısızlık eden Allah’ın rahmetinden uzak kalır. Biz müctehidlerimiz, mezhep imamlarımızı iftiracıardan çok, hem de pek çok severiz, sayarız; amma bir alim olarak, imam olarak severiz; onları hatadan beri peygamberlere benzetmeyiz; kendilerini nasıl anlatmışlarsa öyle anlar, öyle severiz.”¹

Aşağıda Dergi Çevresine özelde de Karaman'a bu konudan hareketle yöneltilen eleştiriler incelendiğinde görüleceği üzere, içtihat konusu da tıpkı diğer konular gibi akademik ya da ilmi kaygılardan hareketle değil zaten kutuplaşmış iki tarafın karşılıklı atışmaları ya da demagojileri düzeyinde tartışılmıştır. İki tarafından da üslubundaki sert ifadelerden, etiketlemeye ve yaftalamaya meyilli halet-i ruhiden bunu tespit etmek mümkündür.

3.2. Mezheplerin Telfiki ve Bağlayıcılığı Problemi

Nesil dergisi yazarlarının kaleme aldığı ve bu bağlamında üzerinde tartışmaların yaşandığı meselelerden biri de mezheplerin telfiki ve

¹ Hayreddin Karaman, “Zaruri Bir Açıklama” *Nesil Dergisi*, 7, Nisan 1977, s. 50.

bağlayıcılığı problemidir. Bazı araştırmacıların da işaret ettiği üzere, Modern İslâm düşüncesinin özellikle erken döneminde işlenen başlıca konular arasında bulunan telfik, bir taklit yöntemi olmasına rağmen modern dönemde mukallidin belirli meselelerde başvurduğu bir çözüm niteliğinden çıkarılarak bir İctihat ve kanunlaştırma yöntemi olarak tasavvur edilmiştir. Bu çerçevede yakın dönem literatüründe içtihatla telfik ve kanunlaştırmada telfik gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Telfik lehine geç klasik dönemde geliştirilen görüşler, modernleşme sürecinde bir yandan İslâm toplumlarındaki mezhep ve fıkıh anlayışını eleştirmek, diğer yandan Batı kaynaklı kanunlaştırma çalışmalarına karşı alternatif üretmek için kullanılmıştır.¹

Telfik meselesi de, muarızlar tarafından, Nesil Çevresinin en çok eleştirdiği konuların başında gelen mezhepsizlik konusu bağlamında gündeme getirilmiştir. Gelen eleştiriler karşısında Hayrettin Karaman bu konudaki duruşunu şu ifadelerle dile getirmektedir: “*Bir Müslüman bütün ömrü boyunca tek bir mezhebe bağlı kalabilir; bu caizdir. Ancak ihtiyaç duyarsa başka mezheplerden de istifade edebilir; o mezhep imamlarının fetvalarıyla da amel edebilir.*”² Yazılarda dikkat çeken önemli hususlardan birisi, Karaman’ın ve diğer yazarların³ ısrarla kendisi hakkında “mezhepsiz” olduğu şeklinde bir algının oluşmasını önlemeye çalışmasıdır. Mezhepsiz yaftasından duyduğu rahatsızlığı içtihat konusunda da, telfik konusunda da, bidatler konusunda da ısrarla vurgulamaktadır.⁴ Tartışmaların odağındaki isim Karaman da kendisine yöneltilen eleştirilere Nesil dergisinde farklı vesilelerle cevap vermiştir. Verdiği cevaplarda ve karşıt cevaplarda kullanılan üslup konunun ilmi boyutlarıyla ele alınan bir mesele olmaktan çoktan çıktığını ve iki grup arasındaki kavganın bir aracı olduğunu göstermektedir.⁵

Mezhebe taklid yoluyla bağlı olmayı ‘donup kalma’ olarak isimlendiren Karaman, Kur’an’ı anlamaya mani telakki olarak isimlendirdiği bu durumu, cahiliye Araplarında İslam dinine girmesi önündeki engellerden biri olan atalar dinine bağlılığa teşbih etmiştir. Karaman’ın ifadelerinde dikkat çeken husus hem taklidi sert ifadelerle eleştirmesi hem de üzerinde hassasiyetle durulması gereken ölçütün Ehl-i Sünnete bağlılık olduğunu söylemesidir. Bunu başta Karaman olmak üzere

¹ Kaya, “Telfik”, *DİA*, XXXX, 402.

² Karaman, “Soru-Cevap-Tartışma” *Nesil Dergisi*, 4, Ocak 1977, s. 34.

³ Y.Vehbi Yavuz, “Bir Nesli Yaşatmak Yahut Yok Etmek”, *Nesil Dergisi*,9, Haziran 1977, s. 11,13.

⁴ Karaman, “Zaruri Bir Açıklama” *Nesil Dergisi*, 7/ Nisan 1977, s. 49.

⁵ Karaman, “Diyalogdan Gerçeğe”, *Nesil Dergisi*, 2, 4, Ocak 1978, s. 37,38.

diğer dergi yazarlarında da görmek mümkündür. Bu durumun günümüzdeki gelenek eleştirisi yapanların usul ve üsluplarıyla mukayesesinin bu alandaki tartışmalara katkı sağlayacağı kanaatini taşımaktayız.

M. Akif Nesil çevresinin içtihat ve taklit konusunda sürekli şiirlerinden iktibaslarda buldukları ve görüşlerinden istifade ettikleri birisi olmuştur. Nesil dergisi yazarları İçtihat kapısının kapalı olduğunu id DİA, eden ya da İçtihat yapacak nitelik ve evsafa ilim ehlinin olmadığını savunan çevrelere karşı mukallid nasıl olurda içtihadı dair bir konuda görüş beyan eder diye karşı çıkmışlar¹ ve Mehmed Akif'in şiirlerinden bir örnekle içtihat, taklid ve mukallid hakkında görüşlerini dile getirmişlerdir.

Nesil Dergisi akademisyenler tarafından çıkarılan ve muhtevası belirli bazı cemaat ve dini gruplar ile birlikte sıradan Müslüman bireyler tarafından da takip edilen nadir dergilerden birisidir. Bu sebeptendir ki dergide yazılan yazılara birkaç istisna dışında akademik düzeyde cevaplar değil, duygusal popüler karşılıklar verilmeye çalışılmıştır. Dergi yönetiminin bu durumdan rahatsızlığını Ahmet Kahraman imzasıyla dile getirmiştir: Ahmet Karaman "iki yılın ardından" başlıklı yazısında Nesil dergisi çıktığı günden itibaren *Dâr'un-Nedve* misali toplantılar tertip edilerek Nesil dergisi ve yazarlarının olumsuz propagandaya tabi tutulduğu ve yazılan her yazı ve söylenen her sözden Kabalistlere taş çıkaracak manalar çıkarıldığını ifade etmiştir.² Bir diğer benzer vakıya ise Hayretin Karaman'ın muarızlarına hitaben yazdığı yazısında 'yarasa sürüsü' benzetmesinde bulunmasıdır.³ Nesil Dergisi 1970'ler Türkiye'sinde İslami camia arasında adından sıkça bahsettirmiş ve birçok tartışmanın da odağı haline gelmiştir.

3.3. Tecdîd, Reform ve Islah Anlayışı

Reform kavramı dinde yenilenme gerektiğini savunan hemen hemen her grup ve kişinin ısrarla kullanmaktan kaçındığı ve kendisiyle yaftalanmak istemedikleri bir kavram olagelmiştir. Hristiyanlıktaki reform hareketlerini çağrıştıran kavramın, deforme olmuş bir şeyin re-form edilmesi anlamını ima ettiğinin farkında olan Karaman, *Zaruri bir açıklama* isimli yazısında, ıslahatın ve tecdidin gerekliliğini beyan etmekle birlikte bunun şekline dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "*Ne batıdaki ne de Türkiye'deki manasıyla İslam'da reform yapmayı tecviz ve tasvip etmeyiz. Bizim dinimizin reforma ihtiyacı yoktur. Çünkü bozulmamıştır. Bizde bozulan Müslümanlardır. Islahattan maksadımız dini değil, kendimizi düzeltmektir;*

¹ Kadioğlu, "Mantık ve Tenakuz" *Nesil Dergisi*, 7, Nisan 1977, s. 27,28.

² Ahmet Karaman, "İki Yılın Ardından", *Nesil Dergisi*, 25, Ekim 1978, s. 3.

³ Karaman, "Soru-Cevap-Tartışma", *Nesil Dergisi*, 5, Şubat, 1977, s. 37.

bununda yolu Ehl-i sünnet Müslümanlığına dönmek, gerçek Müslümanlar olmaktır."¹

Karaman'ın ifadelerindeki hassasiyet anlaşılır olmakla birlikte, dergi yazarlarından olan Süleyman Uludağ tarafından dillendirilen aşağıdaki ifadeler ilerlemeci tarih anlayışının tesirinin ve dinde reform tartışmalarının pozitivist dilinin 19. Yüzyılın sonlarıyla 20. Yüzyılın son çeyreği arasında çok da değişmediğini görmek açısından önemlidir: "*Kâinat sürekli değişmekte ve yenilenmektedir. İlimler, fikirler, sistemler, ideolojiler ve cemiyetler sürekli bir değişme (istihale/transformation), gelişme (inkışaf/evolution) ve ilerleme (terakki) halindedir. Allah'ın âdeti ve sünneti budur ve bunda değişiklik olmaz² bu değişiklik ilahi iradenin sonucudur. "o her gün yeni bir iştedir.*"³

Süleyman Uludağ'ın üslubuyla olmasa da farklı yazarlar tecdit ve ıslah konusunu ilerlemeci tarih anlayışı mantığıyla değişik yazılarında ele almışlardır. Hayreddin Karaman İslam'da tecdidin Hristiyanlıktaki reform tartışmaları düzlemine kayması tehlikesinin farkındadır ve bunu yazılarında dile getirmektedir.⁴

Islahat ve tecdid kavramlarıyla reform arasındaki ilişkiye dikkat çeken ve bu kavramları anlam dünyamıza arz ederken Hristiyanlıktaki reformla karıştırmamak gerektiğine de dikkat çeken Karaman, Hristiyan reformundan sonra teşekkül eden Protestan inancıyla İslam reformu arasındaki farklara dikkat çekmektedir.⁵ Karaman ayrıca *İslam'da Tecdid ve Müceddidler* isimli yazısında tecdidin engellenme sebeplerini maddeler halinde ortaya koymaktadır.⁶

3.4. Geleneksel Din Anlayışı, Bidat ve Hurafelere Bakış

Hayrettin Karaman ve dergi kadrosunun bidatler konusundaki tutumu, 20. Yüzyılda ortaya çıkan dini yenilikçi akımlardan çok da farklılık arz etmez. Bununla birlikte o dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda söyledikleri bidat konusuna daha geniş bir perspektiften baktığını göstermektedir.⁷

Sünnetin bağlayıcılığı konusunda da konuyu günümüzdekilere benzer zaviyelerden ele alan Karaman, "*..şu halde "sünnetime uyunuz,*

¹ Karaman, "Zaruri Bir Açıklama", *Nesil Dergisi*, 7, Nisan 1977, s. 50.

² el-Fâtır: 43, Fetih:23, Ahzab:62

³ Er-Rahman:19

⁴ Karaman, "İslam'da Tecdid ve Müceddidler", *Nesil Dergisi*, 2, 6 Mart 1976, s. 13,14.

⁵ Karaman, "İslam'da Tecdid ve Müceddidler", *Nesil Dergisi*, 2, 6 Mart 1976, s. 14,15.

⁶ Karaman, "İslam'da Tecdid ve Müceddidler", *Nesil Dergisi*, 2, 6 Mart 1976, s. 16,17.

⁷ Karaman, "Bid'at ve Yenilik", *Nesil Dergisi*, 3, Aralık 1976, s. 10, 13.

benim yaptığımı yapınız” emri mutlak değildir: İstisnaları, kayıt ve şartları vardır. Bunun içindir ki bazı Müslümanlar Hz.Peygamber'in her davranışını uyulması gereken bir sünnet telâkki ederken işin ruhuna vakıf diğerleri sünneti tabii ve beşeri davranışlardan ayırmışlardır.” demektedir.¹ Bu konuyu ele alırken, Süleyman Uludağ'ın söylediklerinin farkında olarak ya da olmayarak derinden pozitivist bir mantığın izlerini taşıdığına dikkat çekmek istiyoruz.²

3.5. İbn-i Teymiyye, Cemaleddin Efganî, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'ya Bakış

İslami camiada Afgani, Abduh, R. Rıza üçlüsü genelde şüpheyle karşılanmış, fikirleri bilinmese bile popüler yayınlar düzeyinde bile bu kişilere ağır eleştiriler yöneltmiştir. Dolayısıyla, Nesil Dergisi Çevresinin, özelde ise Hayreddin Karaman'ın en çok eleştirildiği konulardan birisi de Efgani, Abduh, R. Rıza gibi reformist olarak anılan kişiler hakkındaki görüşleridir. Karaman defalarca bu şahısların reformist görüşlerinin takipçisi olduğu yönündeki eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır. Bu yazılardan birisinde konuya açıklık getirmeye çalışmakta ve şunları söylemektedir: *“Bunlar da tamamen uydurma, yakıştıрма ve iftiradır. Bu kişilere ulu orta söven, onlara kâfir, sapık, mason diyenlere karşı gerçekleri anlatmışızdır. İbn-i Teymiyye'nin kafir ve sapık olmadığını, ancak bazı ifratları ve İçtihat hataları olduğunu, Afganî ve Abduh'un masonluğa girdiklerini, fakat sonra bu sakim yolu terk ettiklerini, bunun vesikalari bulunduğunu söylemişizdir. Reşit Rıza'nın yazdığı Ahmet Hamdi Akseki'nin tercüme ettiği ve 63 sene önce neşredilmiş bir kitabı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın isteği üzerine yeni harflere çevirdim. Lisanını sadeleştirdim, notlar ekledim. “İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri” adıyla Diyanet'te neşredildi. Aleyhimizdeki id DİA,ları çoğuna bu kitap delil kılındı. Kitabın mevzuu, hurafelerin reddi, taklidin asgari hadde indirilmesi, Müslümanların gerçek Müslümanlığa dönerek hallerini düzenlemeleri ve dünya Müslümanlarının birleşmesidir.”³*

Dergiye gönderilen mektuplara cevap sadedinde kaleme alınan yazılar vesilesiyle Karaman'ın ve dergi kadrosunun bu konudaki tavrıyla ilgili yaygın kanaat tashih edilmeye çalışılmıştır. Bu meyanda, bir okurun “Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'nın mason oldukları ve masonluğu yaymaya çalıştıkları doğru mudur?” sorusuna Karaman tarafından verilen cevap, Nesil dergisi çevresinin ve “İslam Hukukunda İçtihat” isimli eserinde

¹ Karaman, “Bid'at ve Yenilik”, *Nesil Dergisi*, 3, Aralık 1976, s. 10, 16.

² Uludağ, “İslam'ı Anlamak Sanatı”, *Nesil Dergisi*, 1, Ekim 1976, s. 46,47.

³ Karaman, “Zaruri Bir Açıklama”, *Nesil Dergisi*, 7, Nisan 1977, s. 50,51.

Muhammed Abduh ve Reşid Ridâ'yı son asrın müctehidleri¹ olarak vasıflandıran Karaman'ın ilgili isimlere karşı bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir: “ ..Abduh ile ilgili merhum Ömer Nasuhî Bilmen hocamızın büyük tefsir tarihi isimli eserinde 450 sıra numarası ile kaleme aldığı tercüme-i hal, ilim ve insaf mahsulüdür. Masonluk meselesine gelince: Muhammed Abduh, Üstad Efgani'nin teklifi ile Mason cemiyeti'ne girmiş üstad ve talebe bu yoldan İslam davasına hizmet etmeyi ummuş, fakat muvaffak olamamış, bu yolun çıkmazlarını anlamış ve alakalarını kesmişlerdir.²

Hayreddin Karaman, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden bir öğrencisiyle yapmış olduğu mülakatta, İbn Teymiyye, Efgani ve Abduh gibi isimlerin fikirlerine olan yakınlığı id DİA,sından dolayı almış olduğu yoğun eleştirilere muhatap olmuş ve şöyle cevap vermiştir: “*Bunlar da tamamen uydurma, yakıştıрма ve iftiradır. Bu kişilere ulu orta söven, onlara kafir, sapık, mason diyenlere karşı gerçekleri anlatmışlardır. İbn-i Teymiyye'nin kafir ve sapık olmadığını; ancak bazı ifratları ve İçtihat hataları olduğunu, Efgani ve Abduh'un masonluğa girdiklerini fakat sonra bu sakim yolu terk ettiklerini, bunun vesikalari olduğunu söylemişizdir. Bir kimseyi takdir ve tenkitte ileri gitmeyin, gerçeklerden ayrılmayın demek, o kimseyi imam edinmek değildir. Bizim imamımız Resulullah (s.a.v) müctehid imamlar, âlimler ve ilimdir. İbni Teymiyyeci, Abduhçu, Efganici olmayı reddederiz.*³

Daha önce de ifade edildiği üzere, aslında akademik bir kadronun çıkardığı bir dergi olmasına rağmen Nesil Dergisi İslami kesimde cemaatler düzeyinde takip edilen bir dergi olup, ele aldığı konular özellikle cemaatler düzeyinde toplumsal tabanda makes bulan bir süreli yayındır. Bu cümleden olarak, dergi kadrosunun görüşleri bazen muarız kişi ya da grupların dergilerinde eleştirilmiş bazen de dergi yazarlarına reddiye babında müstakil eserler kaleme alınmıştır. Süleymancılar diye bilinen cemaat günümüzde de devam eden bir yaklaşımla Karaman ve dergi çevresini Ufuk ve Sabah Gazetesi ve Fazilet Neşriyat bünyesinde çıkan müstakil eserlerle sürekli eleştirmiştir.

Bu grupların yanı sıra Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Şevket Eygi, Ali Nar⁴, Sadreddin Yüksel⁵ ve Nesil Dergisi yazarlarının kahir

¹ Karaman, *İslam Hukukunda İçtihat*, İstanbul 2010, s. 200.

² Karaman, “Soru-Cevap-Tartışma, M. Abduh, Reîş Rıza ve Masonluk”, *Nesil Dergisi*, 1, Ekim 1978, s. 14,15.

³ Recep Özgüner, “Karamanla Bir Mükalat”, *Nesil Dergisi*, 9, Haziran 1979, s. 24, 25.

⁴ Ali Nar, (d. 1938, Hasankale, Erzurum- ö. 16 Temmuz 2015, İstanbul), Türk şair, yazar ve romancısı. Ayrıntılı bilgi için https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Nar (02.01.2016).

⁵ Sadrettin Yüksel (d. 1920, Konya- ö. 25 Aralık 2004), Kürt asıllı Türk din adamı. Ayrıntılı bilgi için https://tr.wikipedia.org/wiki/Sadrettin_Yüksel (02.01.2016).

ekseriyetinin İstanbul İslam Enstitü'sünde öğrencilik yıllarında hocası olan Ahmed Davudoğlu gibi yazar, araştırmacı ve hocalar da Nesil Dergisinde gündeme getirilen fikirleri eleştiri sadedinde reddiyeler kaleme almışlardır.

Nesil dergisinin yayın aralığı olan 1976-1980'li yıllarda dergide çıkan yazılarda ele alınan fikirler Süleymancılara yakınlığıyla bilinen ve haftalık yayın yapan *Ufuk* ve *Sabah* gazeteleri tarafından oldukça sert üslupla eleştirilmiştir. *Ufuk* ve *Sabah* gazetelerinin imtiyaz sahibi olan Mehmet Arıkan,¹ Süleyman Hilmi Tunahan'ın ilk talebelerinden olup onun vefatından sonra cemaatin devamlılığı noktasında etkin faaliyetlerde bulunmuş cemaatin ileri gelen isimlerden birisidir.² Nesil Dergisiyle Süleymancılar Cemaatinin arasındaki tartışmanın arka planında çoğunlukla İmam-Hatip Okullarının ve İslam Enstitülerinin açılmasıyla birlikte imamlık, vaizlik ve müftülük gibi görevlerin bu okullardan mezun olanlara verilmesi, Süleyman Hilmi Tunahan'ın ise bu okullarda verilen İslami eğitimin yetersiz olduğuna inanmasından dolayı talebelerinin bu okullara gitmesini tasvip etmemesidir. Bunun neticesinde de bu cemaatin kurslarında klasik usulde İslami ilimler tahsil edenler diplomaları olmadığı için resmi görev alamamışlardır. Dolayısıyla Nesil Çevresi ve bu cemaat arasındaki gerginliklerde bu sosyal psikoloji mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Ayrıca Nesil dergisi yazarlarının ise neredeyse tamamı İmam-Hatip okulu kökenli olduğunu ve çıkış sayısında misyon sadedinde yazılan *Çıkarken* isimli yazıda, İmam-hatip nesline hitap eden bir yayın politikası izleyeceklerini açıkça deklare etmiş olduklarını unutmamak gerekir.⁴ Devlet nezdinde resmi görev alınamamakla ilgili tartışmalar zaman zaman liyakat söylemine dönüşmüş ve tarafların birbirlerine çeşitli ithamlarda bulunmasına neden olmuştur.⁵ Ancak *Ufuk* Gazetesine kapsamlı bir şekilde bakıldığında Diyanet camiasında görev yapan bazı vaiz, murakıp ve müftülerin yazılarına ve makalelerine rastlamak da mümkündür. *Ufuk* Gazetesinde yer alan aşağıdaki ifadeler söz konusu cemaatin İmam Hatiplere bakışını özetleyen ve Nesil Dergisi çevresine karşı takınılan aşırı sert tutumun bilinç altını ortaya koyan ip uçlarıdır: “*Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı din okulu hüviyetindeki İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüleri... Bugüne kadar bu okulların başına politikacılardan*

¹ *Ufuk*, “Kemal Er Hoca, davasının heyecanlı bir mücahidiydi”, (26 Temmuz 1978), s. 8.

² Aydın, “Süleymancılık” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, s. 311.

³ Raşit Öngören, “Tunahan, Süleyman Hilmi”, *DİA*, XXXXII, 375.

⁴ Nesil Dergisi, “Çıkarken”, Eylül 1976, s. 1.

⁵ Mustafa Aydın, “Süleymancılık” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:İslamcılık*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil 2. Baskı, İstanbul 2005, VI, s. 308, 313.

başka laikler de musallat olmuşlardır. Hatta daha başlangıçta, açılışında laik emeller uğruna kurulmuş, İslamiyet'i imamından, mihrabından kontrol altına almak gaye olarak seçilmiştir.”¹

4. Işıkçılar ve Dinde Reform Tartışmaları Bağlamında Nesil Çevresi Eleştirileri

Bu grubun genelde İslam Dünyasındaki tecdit hareketlerine karşı özelde de ülkemizdeki bu tür hareketlere karşı takındığı tutum ve yürüttüğü mücadele kanaatimizce müstakil çalışmalara konu edilmelidir. Söz konusu cemaatin İslam Dünyasındaki bu tür akımlara karşı ilgisi teorik düzeyde kalmamış, İngilizce ve Arapça telif ve tercüme yayınlarla bu konudaki görüş ve eleştirileri muhtevi eserler değişik İslam ülkelerinde, çoğunlukla da ücretsiz olarak, dağıtılmıştır. Benzer yayınların Türkçe telif ve tercümelerinin de, 70'ler Türkiyesinde, Anadolu'da köylere kadar ulaştırıldığı ve açıktan dağıtıldığı o dönemlerde yaşayanların bildiği bir husustur. Gelenek konusunda katı tutucu bir tavrı aynı cemaatin görsel medyası olan TGRT ve Türkiye Gazetesinde de müşahede etmek mümkündür. Işıkçılar grubunun eleştirileri de diğer muarızlar gibi genel olarak Ehl-i Sünnet müdafaası noktasında ve dinde reform anlayışı bağlamında Nesil dergisi tarafından gündeme getirilen konular ekseninde gerçekleşmiştir.

Hareketin önderi olan Hüseyin Hilmi Işık'a² nispetle *Işıkçılar* ismiyle anılan grup, Nakşibendi tarikatı geleneğiyle ilintili bir harektir. İstanbul Eyüpsultan'da Kaşkari Dergahında sohbetler ve dersler veren Abdülhakim Arvasi'nin sohbetlerine devam eden Hüseyin Hilmi Işık, oluşturmuş olduğu hareketi tam olarak tarikat yapılanması üzerine tanzim etmese de gene de tasavvufi geleneğe bağlılığı birçok şekilde zahir olmuştur. Aynı şekilde Ehl-i Sünnet geleneğine bağlılık noktasındaki tutumları da tasavvufi meşreplerinin bir diğer nişanesidir. Hüseyin Hilmi Işık'ın ölümünden sonra hareketin lideri Enver Ören olmuştur³. Mezhepsizlik, reformculuk, Nesil dergisi çevresinin reformcu âlimlerle olan münasebetleri, Işıkçılar grubu tarafından çokça eleştirilmiştir. Eleştiriler Nesil dergisinin yayınlandığı yıllarda Çorum merkezli yayın yapan Milli

¹ *Ufuk*, “Türkiye'deki lâik okulun adı ”İmam-Hatip'tir”, (21 Eylül 1979), s. 8,9.

² Hüseyin Hilmi Işık (8 Mart 1911 - 26 Ekim 2001) Kimyager ve İslam âlimi. Dîn alanında yazdığı kitaplarla tanınan olan bir İslâm âlimidir. Kendi öğretileri doğrultusunda Işıkçılar Cemaati oluşmuştur. Ayrıntılı bilgi için https://tr.wikipedia.org/wiki/Hüseyin_Hilmi_Işık (04.01.2016).

³ Mustafa Tekin “Hüseyin Hilmi Işık” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce:İslamcılık*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil, 2. Baskı, İstanbul 2005, VI, s. 341, 344.

Fikir dergisi tarafından yapılmıştır. İmtiyazlı sahibi Ahmet Aşık¹ olan ve “Partiler Üstü Aylık Ehl-i Sünnet Mecmuası” söylemiyle yayın yapan derginin yazıları ise Mehmet Ali Demirbaş² tarafından kaleme alınmaktadır. İlgili dergiler daha sonraki senelerde toplanmış ve ilavelerle birlikte “Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler” ismiyle kitap haline getirilmiştir.³

İşıkçılar Cemaati Nesil dergisi yazarlarından Hayreddin Karaman’ın mezhepsizliği teşvik ettiği ve dinde reformcu isimleri referans aldığı için eleştirmiştir.⁴ Milli Fikir dergisi tarafından reformculuk, modernizm ve Ehl-i Sünnet çizgisine muhaliflik noktasında, M. İhsan Oğuz⁵, Mustafa Öz⁶, Yunus Vehbi Yavuz⁷, Ali Özek⁸, Süleyman Ateş⁹, Ahmet Gürtaş¹⁰, Fetullah Gülen¹¹, İbn Teymiyye¹², Mevdudi¹³, Hamidullah¹⁴ ve daha birçok isim eleştirilmiş ve eserleriyle ya da fikirleriyle alakalı reddiyeler neşredilmiştir.

5. Nesil Dergisi Çevresine Yönelik Bireysel Eleştiriler

5.1. Ahmed Davudoğlu

Öğrencilerini dine reformcu yaklaşımlarından dolayı kınayan Davudoğlu, eleştirilerini diğer eleştirel çevrelere benzer bir şekilde Hayreddin Karaman’ın üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ahmet Hamdi Akseki¹⁵’nin Türkçeye çevirdiği, Reşid Rıza’ın “Mezheplerin Telfiki ve İslam’ın Bir Noktaya Cem’i”¹⁶ isimli kitabı sadeleştiren Karaman’ın eserin takdim yazısında ifade etmiş olduğu ifadeleri eleştiren Davudoğlu¹⁷ dinde reformculuk, mezheplerin telfiki gibi fikirleri savunan çevrelere reddiye

¹ *Milli Fikir Dergisi*, 45, Aralık, 1978, s. 17.

² Türkiye Gazetesi yazarı.

³ Mehmet Ali Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, İstanbul, 1980.

⁴ Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, s. 106.

⁵ *Milli Fikir Dergisi*, 40, Temmuz, 1978.

⁶ Mehmet Ali Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, İstanbul 1980, I, s. 254, 260.

⁷ *Milli Fikir Dergisi*, 50, Mayıs, 1979.

⁸ *Milli Fikir Dergisi*, 49, Nisan, 1979.

⁹ Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 246, 253.

¹⁰ Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 155, 220.

¹¹ Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 400, 406.

¹² Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 11, 13.

¹³ Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 25, 35.

¹⁴ Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 14, 23.

¹⁵ Din âlimi, Türkiye Cumhuriyeti’nin üçüncü Diyanet İşleri başkanı. (ö. 1887-1951), Süleyman Hayri Bolay, “Akseki, Ahmet Hamdi”, *DİA*, II, 293, 295.

¹⁶ Reşid Rıza, *İslam’da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri; Mezheplerin Telfiki ve İslam’ın Bir Noktaya Cem’i*, Ahmet Hamdi Akseki (çev), Hayreddin Karaman (Sadeleştiren), Ankara 1974.

¹⁷ Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1997, s. 355.

mahiyetinde *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* isimli eseri kaleme almış ve aynı şekilde çeşitli yayın organlarında yazmış olduğu makalelerle reddiyelerini sürdürmüştür¹. Davudoğlu'nun Karamanı eleştirdiği meselelerden birisi Karaman'ın dini nikâh hususundaki görüşleridir. Hayreddin Karaman'ı dini nikâhı “ufak tefek hayırlı işler derecesine indirdiği ve İslam'ın ruhuna ters manalarda anlamlandırması” sebebiyle eleştiren² Davudoğlu'na Karaman Nesil dergisinde detaylı cevaplar vermiş, Davutoğlu da bu savunmaya karşı görüşler ileri sürmüştür.³ Ahmet Davudoğlu'nun eleştirdiği hususlardan biriside Karaman'ın İslam Hukuk Tarihi isimli eserinde İmam Âzam'la alakalı “hadis ilminde zayıf olduğu, kendi reyile sahih hadisleri reddettiği, Ebu Hanife'ye göre sahih hadislerin sayısının sadece 17 civarında olduğu”⁴ gibi birtakım ifadeler yer vermesidir. İlgili ifadelerden dolayı Ahmet Davudoğlu, Karaman'ı Ehl-i Sünnet muhalifi âlimlerden ve muteber olmayan kitaplardan iktibaslarla bulunarak İmam Âzam'a hakaret etmekle suçlamış ve İmam'ı Azam'ı öven Hadis-i Şeriflerin varlığına dikkat çekerek Ebu Hanife'ye hakaret etmenin Hz. Peygamber'e hakaret etmeye varacağını bildirmiştir.⁵

5.2. Sadreddin Yüksel

Doğu medreselerinde İslami eğitimini tamamlamış olan Sadrettin Yüksel, kaleme aldığı kitap, gazete ve dergilerde Nesil dergisi yazarlarının bir takım söylemlerine karşı eleştiriler getirmiş ve ilmi tespitlerle ilgili çevrenin hatalı görüşleri olduğunu sürekli vurgulamıştır. Nesil dergisi yazarlarından Hayreddin Karaman'ın sadeleştirdiği, Ahmet Hamdi Akseki'nin Türkçeye çevirdiği Reşid Rıza'ya ait eser Sadreddin Yüksel tarafından eleştirilmekte ve Reşid Rıza'nın eserinde İslam esaslarından ziyade Batılı araştırmacıların fikirlerini referans aldığını ve bütün usul âlimlerinin yanılmış olduğunu id DİA, ederek bu id DİA,sını açıklamak için var gücüyle mugalata⁶ yaptığını söylemektedir⁷. Sadreddin Yüksel'in eleştirmiş olduğu meselelerden biriside İctihat kavramına getirilen modern bakış açısidir. Karaman'ın fikren beslendiği kaynaklar olarak gördüğü

¹ *Ufuk*, “Davudoğlu Hoca'nın Karaman'a cevabı çok sert oldu.”, (23 Şubat 1979), s. 10.

² Davudoğlu, *Dini Tamir davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1997, s. 321,322.

³ Hayreddin Karaman, “Zaruri bir açıklama”, *Nesil Dergisi*, 7, Nisan 1977, s. 50.

⁴ Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 8. Baskı, 2015.

⁵ *Ufuk*, “Davudoğlu Hoca'nın Karaman'a cevabı çok sert oldu.”, (23 Şubat 1979), s. 10;

Ufuk, “Davudoğlu Hoca'nın Karaman'a cevabının ikinci bölümü”, (2 Mart 1979), s. 10.

⁶ Yanıltma amacıyla yapılan ve sonucu çelişik olan kıyas anlamında mantık terimi.

⁷ Ayrıntılı bilgi için Mahmut Kaya, “Mugalata”, *DİA*, XXX, 2005, s. 372,373.

⁷ Sadreddin Yüksel, *Makaleler*, İstanbul 1985.

Abduh ve Reşit Rızayı da ağır eleştirilere tabi tutan Sadrettin Yüksel,¹ diğer taraftan içtihat ve mezheplerin telfiki konularındaki görüşlerinden dolayı Karamanı sıklıkla eleştirmektedir.²

5.3 Necip Fazıl Kısakürek

Necip Fazıl'ın eleştirileri de diğer münekkitlerinkine benzer şekilde Ehl-i Sünnet müdafaası ve dinde reform anlayışının reddi noktasında odaklanmaktadır. Necip Fazıl, Büyük Doğu³ dergisinde bu duruma şöyle dikkat çekmiştir.”⁴ Necip Fazıl, Ahmed Davudoğlu'na ait *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri* isimli eserine yazmış olduğu önsöz'de dinde reform yapma gayretinde olanların tehlikeli ve art niyetli olduklarından bahisle şunları söylemektedir: “*Günümüzde İslâmiyet'in en büyük belâsı, onu dışarıdan ve cepheden helâk etmeye yeltenenler değil, içinden ve özünden harap etmeye davrananlardır ve bu davranışları bir nevi onarma, düzeltme ve yenileme sayanlar... “Reformcular” ismi altında topladığımız, 7-8 asır öncesindeki kuru ve nasipsiz akıl borazanına (İbni Teymiye'ye) mizaçları dayalı bir grup, birkaç asır sonra Vehhâbilik'ten dolanarak, nihâyet Cemaleddin Efgani, Mısırlı Şeyh Abduh ve peşindekilerden bir bölük halinde öyle bir anlayış veya anlayışsızlık bataklığına uğramıştır ki, İslâmı, çökmek üzere olan bir binaya yapıldığı gibi, dışından payandalar ve kalaslarla tutmayı marifet bilmiş, böylece Rûhlarındaki gizli şüpheyi ve İslâm'a güvensizlik duygusunu açığa vurmuştur.*”⁵

Birçok eserinde dinde reformculuğa büyük bir tehlike olarak dikkat çeken ve reformcu olarak addettiği kişileri de ağır bir dille eleştirmekten çekinmeyen Necip Fazıl, her türlü reformist hareketin kaynağı olarak İbn Teymiyye'yi görür ve onu 'İslam Materyalisti' olarak isimlendirir. Necip Fazıl'a göre İbn Teymiyye Allah ve Resulüne nasıl inanılacağını değil, nasıl inanılmayacağını göstermektedir.⁶

Necip Fazıl belirtmiş olduğumuz üzere reformculara oldukça sert eleştiriler getirmiş ve hatta bu zaman zaman tekfire kadar varmıştır⁷. Reformcular arasındaki bazı zümreleri imandan hiç nasip almamak ve insanları idarede dini sadece vasıta ve maslahat unsuru olarak gördüklerini ifade eden Necip Fazıl; reformcuların ne türü olursa olsun İslam'ı harap bir

¹ Yüksel, *Makaleler*, s. 67.

² Yüksel, *Makaleler*, s. 60.

³ Büyük Doğu, 1943-1978 yılları arasında, Necip Fazıl Kısakürek'in değişik evrelerde yayınladığı dergidir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Buyuk_Dogu (12.01.2016).

⁴ Mehmet Ali Demirbaş, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, İstanbul 1980, s. 3.

⁵ Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1974, s. 3.

⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, İstanbul 1997, s. 106.

⁷ Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, s. 106.

bina olarak gördüklerini ve bu binayı dışarıdan payandalamak ve ahşap evlere dışarıdan çimento püskürtmek sadedinde çözümden başkası elinden gelmediğini ve İslam'ı yardıma muhtaç bilip bu yardımı da dışarıdan tedarik etme gayretinde olan fikir haini ve iman yoksunu olarak tanımlamaktadır.¹

Necip Fazıl reformist fikirlerini eleştirmiş olduğu çevrelere karşı gelecek nesilleri uyarmayı da ihmal etmemiştir. Reformcuların henüz yeterince seslerini duyuramamalarına karşın ileriki zamanlarda birden bire zuhur edeceklerini ifade eden Necip Fazıl, reformcuları tam dinsizlerle dindar çevreler arasında köprü vazifesinde olduklarını ve bu reformcular arasında birçok saygın meslek erbabının bulunduğuna dikkat çekmektedir.²

Nesil dergisi çevresine Necip Fazıl'ın getirmiş olduğu bir eleştiride içtihat anlayışı bağlamındadır. İctihada soyunan bazı ilahiyatçıların varlığına dikkat çekmiş ve malum şahısların “İctihat kelimesinin elifi üzerinde bile fikir sahibi olmayan haylazlar” olarak tarif etmiştir³. Başka bir yazısında ise ise Hayreddin Karaman'ı işaret ederek, zaman ve mekanı İslam'a uydurmak yerine, İslam'ı zaman ve mekana uydurmayı kendilerine vazife bilen ilahiyatçı çevreler şeklinde ifadelerde bulunarak Karaman'ı *Mukayeseli İslam Hukuku* eserinde dini nikahla ilgili ifadelerinden dolayı eleştirmiştir.⁴

Sonuç

Modernitenin sadece İslam Dünyası değil, diğer bütün dinler açısından da ciddi bir meydan okuma olduğu bilinen bir husustur. Pozitivizm, sosyal Darwinizmin, ilerlemeci tarih anlayışı ve modernitenin benzer bileşenleri, kadim dünyanın ve doğal olarak Müslümanların da, geleneksel algı ve anlayışlarını; dini yaşama biçimlerini, kendi tarihlerine ve içinde yaşadıkları dünyaya yaklaşımlarını derinden etkiledi. Ülkemiz Müslümanları da Akif'in tabiriyle bu “seyl-i huruşandan” azade kalamadılar. Çalışmamızda bir dergi çevresinde kümelenen âlim-akademisyen grubunun bu meydan okuma karşısındaki, tavırları, tepkileri ve varsa çözüm önerileri tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Modern Dönem İslam Dünyasında fikir akımları, İslamcılık tartışmaları, modernizm ve benzeri konularla ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaya çalıştığımız giriş bölümü ve takip eden kısımlardan oluşan makalemizde ulaştığımız temel sonuçlar ana hatlarıyla şöyledir:

Giriş bölümünde İslamcılık tartışmaları ve ülkemize yansıyan yönleri ile ilgili tespitlerimiz bize göstermiştir ki, aslında, İslam dünyasında

¹ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul 2003, s. 177.

² Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul, s. 175.

³ Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, s. 160.

⁴ Kısakürek, *Raporlar 1-3*, İstanbul 1993, s. 124.

modernite karşısında geliştirilen argümanların temel özelliği tepkisel olmaları, savunmacı-apolojetik olmalarıdır. Said Halim Paşa örneği dışında hem medrese hem de akademinin tavrında özünde bir fark yoktur. Bu sebeptendir ki modern bilim, teknoloji, rasyonalizm, gelenek ve benzeri konularda hemen hemen bütün tecdit ve ıslah hareketlerine mensup kesimlerin tavırları özünde çok radikal farklılıkları yoktur. Bu şaşkırtıcı benzerliğin, batılılaşmanın doğurduğu acil önlemler almayı gerektiren sosyo-kültürel birçok değişik sebepleri mevcuttur.

Makale sınırları içerisinde Nesil Dergisi çevresinin söz konusu meydan okuma ve problemler karşısında takındığı tavrı anlamaya hasrettiğimiz bölümde, söz konusu çevreye mensup hocaların, yetişme tarzları, problemlere bakış tarzları ve gündeme getirdikleri problemler ve geliştirdikleri söylem, analiz edilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan tablo bize İslam dünyasında tecdit ve ıslah şemsiye kavramı etrafında toplayabileceğimiz bu akımlara mensup âlim ve fikir adamları gibi Nesil çevresinin de aşına olduğumuz teşhis ve çözüm önerileri ortaya koyduklarını göstermektedir. Afgani-Abduh çizgisinin, özünde gelenek eleştirisi ve İslam'ın modern dünya ile uzlaşabilirliğinin ortaya konulması olarak özetlenebilecek anlayışları dergi çevresi tarafından da kabul görmüştür. İçtihat, mezheplerin telifi, taklid, din-bilim çatışması gibi konularda ortaya konulan görüşlerde tezahür eden bakış açısı aynıdır.

Diğer taraftan tıpkı diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi Dergi çevresinin zihin dünyasının da özü itibarıyla neo-selefi bir damara dayandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Akademisyen olmanın getirdiği birikimle, klasik selefi çizgiyi aşacak bir vizyona sahip oldukları aşikâr olsa da, son tahlilde Dergi çevresinin ana karakteristik özelliklerinin Selefi tavrı yansıttığına dikkat çekmek istiyoruz.

Tespit edebildiğimiz bir başka husus, ideolojik anlamda karşı çıkılan Batı ile bir zihniyet ve onun uzantıları anlamında Batılı değerlerin eleştirisi noktasında, Dergi çevresinin –akademik birikimlerine rağmen- bütüncül eleştirel bir bakış açısı ortaya koyamadıkları görülmektedir. Dergide, modern bilimi, teknolojiyi, ilerlemeci tarih anlayışını ya da sosyal Darwinizmi hiç sorgulamadan savunan onlarca yazı görmek mümkündür. İlginç bir şekilde, bu noktada, Dergi hocaları ile onları kıyasıya eleştiren gruplar ve temsilcileri arasında ciddi bir fikir ayrılığı bulunmamaktadır. Dergi Çevresinin de muarızları tarafından da vazgeçilmez figürü M. Akif'in yirminci yüzyıl boyunca slogan haline gelen, “Kur'an'dan alıp ilhamı, Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı” sözünde geçen ‘asrın idrakinin ‘ ne olduğu konusunda, şaşkırtıcı bir şekilde, iki kesimin tavrı da hemen hemen aynıdır. Bu anlamda özellikle dergi çevrelerinin, üstelik içlerinde sosyal bilimler

alanında eğitim görmüş akademisyen ilahiyatçıların bulunmasına rağmen, köklü bir eleştiri ve çözüm önerisi geliştirememiş olması bir talihsizliktir.

Dergi Çevresinin görüşlerine karşı farklı cemaat, grup ya da kişiler tarafından ortaya konulan tenkitler bize göstermektedir ki tartışma konuları, yaşanan krizle mukayese edildiğinde, içtihat, taklid, telif gibi tali konulardır. Diğer taraftan Dergi Çevresinin mensupların diyanet yöneticileri olmaları ayrıca bazı gruplar açısından –yaşadıkları mağduriyetler dolayısıyla- onlara karşı ilave muhalefet etme gerekçesi teşkil etmiştir. Konunun bu gruplarla ilgili toplumsal boyutu göz ardı edilmemelidir. Muhafız çevrelerin de radikal teorik eleştiri ve çözüm önerileri yerine, konuları Afgani ve Abduh ile ilgili kişisel detaylar üzerinden konulara yaklaştıkları görülmektedir. Bazı şahsiyetlerin tartışmaları kişiler arası ihtiraslar düzeyine çektiğini görmekteyiz. Bu ve benzeri sebepler, yetmişler gibi çok önemli yıllarda yapılan ve ülkenin elde mevcut en kaliteli kalemlerince sürdürülen tartışmalardan umulan faydanın temin edilememiş olmasının temel bazı sebeplerini teşkil etmektedir.

Günümüzde toplumsal kesimlerin daha yoğun katılımıyla bir benzerleri yaşanan bu tartışmaları anlayabilmek, aynı argümanları tekrar etmeyip gereksiz zaman kayıplarını önlemek ve en önemlisi bu fikri mücadeleleri toplumsal bir faydaya dönüştürmek isteniyorsa, ele aldığımız bu dönemin farklı boyutları ile ilgili çok daha detaylı akademik çalışmaların yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

Kaynakça

- Açıkgenç, Alparslan, “Fazlurrahman”, *DİA*, XII, 280, 286.
Ahmad, Anis, “Mevdudî”, *DİA*, XXIX, 432-437.
Aktay, Yasin, “Din, Tecdid ve Reform”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 5, sayı 2 Mayıs – Ağustos 2008.
Ali Nar, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Nar (02.01.2016).
Apaydın, H.Yunus, “İçtihat”, *DİA*, XXI, 432-445.
Arslan, Abdurrahman, *Modern Dünyada Müslümanlar*, İstanbul, 2015.
Atay, Hüseyin, “Dinde Reform”, *AÜİFD*, XLIII (2002) Sayı: I.
Ayдын, Mustafa, “Süleymancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (ed.), 2. Baskı, İstanbul 2005, VI, 308-314.
Azamet, Nihat, “Abdülhakim Arvası”, *DİA*, I, 211-212.
Bilici, Mücahit, “İslamcılığa Dair Bazı Sorular: İslamcılığın “Müslüman Milliyetçiliği”nden Öteye Bakıyesi Nedir?” *Tezkire, dil, düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi*, yıl 10, sayı: 20, Nisan/Mayıs 2001.

- Bölükbaşı, Şaban Sitem, Süleyman Hilmi Tunahan (Süleyman Efendi Cemaati)", *DİA*, XXXXII, 2012, s. 377.
- Çakır, Ruşen, "Milli Görüş Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, (ed.), 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, VI, 2005, s.544-549.
- Çiğdem, Ahmet, "İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, 6, s. 26-33.
- Davutoğlu, Ahmet, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, İstanbul 1997.
- Demirbaş, Mehmet Ali, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, I, s. 25-35.
- _____, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, s.106.
- _____, "Bekir Topaloğlu", *Milli Fikir* 43, Ekim, 1978, s. 1-2.
- _____, "Süleyman Uludağ ve Fuad Kavukçu", *Milli Fikir* 45, Aralık, 1978, s. 1-2.
- _____, *Başlangıcından Bugüne Mezhepsizler*, İstanbul: Milli Fikir Yayınları, c.I, 1980, s. 254-260.
- Demirel, Serdar, "Tarihte Bir Kırılma: Modernite" *Rıhle Dergisi*, 3, 2008, s. 17.
- Düzgün, Şaban Ali, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, İstanbul: Akçağ Yayıncılık, 1997.
- Erkal, Mehmet, "Haberler", *Nesil Dergisi*, 2, 1978, s. 63-64.
- _____, "Haberler, Dini Hayat Komisyonu Karar Metni", *Nesil Dergisi*, 9, Haziran 1978, s. 58-59.
- Ertan, M.Emin, "Milliyetçilik Deyince", *Nesil Dergisi*, 12 Eylül, 1978. s. 20-25.
- Gencer, Bedri, *İslam'da Modernleşme*, Ankara 2012.
- Hümanizm, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Humanizm>, (14.12.2015).
- Hourani, Albert, *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Mehmed Kürşad Atalar, İstanbul, 1996.
- İhlas Holding, <http://www.ihlas.com.tr/> (02.01.2016).
- Kara, İsmail, "İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not", *İslâmiyât*, 4, ekim-aralık, 2001.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İçtihat*, İstanbul 2009.
- _____, "Cemaleddin Efgani", *DİA*, X, 456-466.
- Kaya, Mahmut, "Mugalata", *DİA*, XXX, 372-373.
- Kazıcı, Ziya, "Mehmed Akif'in Ardından" *Nesil Dergisi*, 4, Ocak, 1977, s. 29-30.
- Keddie, Nikki, *Cemaleddin Efgani Siyasi Hayatı*, çev. Alaeddin Yalçinkaya İstanbul 1997.
- Kısakürek, Necip Fazıl, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, İstanbul 1997.
- _____, *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul 2003.

- _____, *Raporlar 1-3*, İstanbul 1993.
- _____, *Raporlar 10-13*, İstanbul 1993.
- _____, “Nesih”, *DİA*, XXXII, 582-584.
- Kutlu, Sönmez, “İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri”, *İslâmiyât Dergisi*, IV, sy. 4, 2001, s. 15-36.
- Masonluk: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Masonluk>, (21.12.2015).
- Mehmet Şevket Eygi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Sevket_Eygi, (02.01.2016),
- Merad, Ali, “İslah”, *DİA*, XIX, 1999, s.143-156.
- Necip Fazıl Kısakürek, https://tr.wikipedia.org/wiki/Necip_Fazıl_Kısakürek, (02.01.2016).
- Onat, Hasan, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara 2003.
- _____, “Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Yurdu*, sy.75, Kasım 1993.
- Öngören, Raşit, “Tunahan, Süleyman Hilmi”, *DİA*, XXXII, 375-377.
- Öz, Mustafa, “Seyyid Ahmet Han”, *DİA*, II, 73-75.
- _____, “Şia”, *DİA*, XXXIX, 111-114.
- Tanrıverdi, Hayreddin, “Türk-İslam Kültürü”, *Nesil Dergisi*, 11, Ağustos 1977, s. 33-36.
- Taşpınar, Halil “Muhammed Abdüh Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII / 2, s. 261-289.
- Tekin, Mustafa, “Işıkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İstanbul 2005, VI, s.341-344.
- _____, “Ehl-i Sünnet’in Çağdaş Eleştirilerinin Toplumsal Arkaplanı”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy., 33 Güz 2007, s. 128.
- Türker, Murat, *Moderne Nasihat*, İstanbul, 2011.
- Topaloğlu, Bekir, “Selefiyye” *Nesil Dergisi*, 7, 1977, s. 3-7.
- Ufuk*, “Türkiye’deki lâik okulun adı ”İmam-Hatip’tir”, (21 Eylül 1979), s. 8,9.
- _____, “Bir Araştırma”, (20 Temmuz 1979), s. 14.
- _____, “Büyük Müceddid İçin Ne Dediler?”, (19 Temmuz 1978), s. 6.
- _____, “Diyanet İşleri Başkanlığı büyük bir vebal altında”, (26 Temmuz 1978), s. 9.
- _____, “Yüksek İslam Enstitüsünde okutulan “İslam Hukuk Tarihi” adlı eser sapık fikirlerle dolu”, (19 Ocak 1979), s. 10.
- _____, “İmam-ı Âzam, insanların en alimi, en müttaki ve en güzel ahlâklı olanıdır.”, (16 Şubat 1979), s. 10.
- Uludağ, Süleyman, “Tasavvuf”, *Nesil Dergisi*, 37-38, 1979, s. 82-84.
- _____, “İbn Teymiye ve İbn Kayyim’le İlgili Bir Görüş”, *Nesil Dergisi*, 8, Mayıs 1979, s. 58.

_____, “Halidiyye, Anadolu’da Halidilik”, *DİA*, XV, 1997, s. 296-299.

_____, “Veli”, *DİA*, XXXXIII, 25-28.

Uzun, Necmi, “Türkiye’de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

Ünal, İsmail Hakkı, “Dihlevî”, *DİA*, IX, 1994, s. 291-293.

Yalçinkaya, Alaeddin, *Cemaleddin Efgani*, İstanbul 1995.